

Az angolszász felismerési eljárások jogállami üzenetei

ABSTRACT

All criminal justice systems in rule-of-law states make efforts for the prevention of justizmord cases. Unfortunately, this intention is not always successful. This fact/statement is shown by Hungarian and foreign examples as well.

Both Hungarian and international scientific researches reveal that the identity parade (line-up) method plays a key role in the miscarriage of justice cases. So it is important (basic)/vital interest to prepare preventing methods in this field, or to reveal/disclose the causes of final serious mistakes. For this purpose, the author examines the identity practical method and legal (police) rules in Anglo-Saxon countries (USA, UK, Canada). At the end of the study, the author formulates the potential legal and criminalistic/forensic development possibilities, the lessons and his conclusions for the powerful/efficient and fair criminal procedure rules and for the better law enforcement practice.

Keywords: internet ■ identity parade ■ line-up ■ rule-of-law state ■ miscarriage of justice ■ criminalistics ■ prevention ■ fair criminal procedure ■ law enforcement practice

---

I. BEVEZETÉS

Minden jogállam büntető igazságszolgáltatása törekszik a legroszabb végkimenetel, a téves ítékezés, a justizmord elkerülésére. Sajnálatos módon ez nem mindig sikerül. Ezen állítás alátámasztására magyar példákat is fel tudunk mutatni.

1957-ben a Martfű környékén elkövetett, szexuális motivációjú emberölés miatt jogerősen halálra ítélte a bíróság K. Jánost, akinek kegyelemből változtatták át büntetését életfogytiglani szabadságvesztésre. Büntetéséből már 11 évet letöltött, amikor kiderült, hogy a bűncselekményt valójában K. Péter követte el, akit az új eljárásban felelősségre vontak, halálra ítélték, és ki is végeztek 1968-ban.

Magyarországon 1984-ben a Szolnok megyei lakost, M. Jánost vádolta meg az ügyészség egy kislány sérelmére elkövetett emberöléssel. Nem jogerősen halálbüntetéssel sújtották, ám utána – hosszas büntetőeljárásban –, több fórumot megjárva, 1986-ban végül jogerősen felmentették.

1995-ben P. Dénes Heves megyei lakost ítélte el a bíróság jogerősen 6 évi szabadságvesztésre, halált okozó testi sértés és rablás kísérlete miatt. A letartóztatással és büntetéssel együtt 26 hónapot már szabadságelvonásban töltött a terhelt, amikor kiderült, hogy az idős nő sérelmére elkövetett bűncselekményben más a tettes, akit felelősségre is vontak emiatt.

2002. május 9-én a móri Erste bankfiókban elkövetett, 8 emberéletet követelő rablás tetteseként a bíróság jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte K. Edét. Néhány évvel később, pontosan 2007-ben derült ki, hogy a bűncselekményt két másik személy követte el.

Mindezeket azért emeltem ki bevezetőmben, hogy világossá tegyem: létezik a jelenség napjainkban is, veszélye pedig folyamatosan fennáll hazánkban is. Így aztán elemi érdekünk, hogy megelőzési módusokat dolgozzunk ki, illetve feltárjuk, hogy mi okozza ezen, sokszor végzetes kimenetelű félrecsúszásokat.

A világban és országunkban folytatott kutatások (és a fenti valós esetek is) felszínre hozták, hogy a justizmordok mögött a felismerésre bemutatás nyomatékos szereppel bír.^[1]

Éppen ezért véltem és vélem érdemesnek megvizsgálni a felismertetési metodikát a modern kriminalisztika eszköztárába bevezető angolszász országok végrehajtási ajánlásai tükrében. Ezek alapján tanulmányom végén meg is fogalmazom a lehetséges jogi és kriminalisztikai fejlesztési lehetőségeket, a modellekből levont tanulságokat, a hatékonyságot és a tisztességes (fair) eljárást szolgáló következtetéseket.

II. AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK (USA)

Nem véletlenül helyeztem az első helyre az USA-t: a justizmord kutatások, az innocent projekt eredményei azt mutatják, hogy kiemelt helyen áll a „line up” metódus a hibaokok között. A kutatásokból hármat emelek ki. Előrebocsátom, mind hasonló következtetésre jutottak.^[2] Az első vizsgálat eredményeként közvetlen okként jelölték meg az alábbiakat:^[3]

[1] Ezekről lásd részletesebben: Fenyvesi, 2017, VII. fejezet.

[2] A tanulmányok egy részében a hibás ítéletet „unsafe conviction” megnevezéssel illették a szerzők, szembeállítva a „safe” (biztonságos, megalapozott) ítélettel (Roberts, 2003, 441-454.).

[3] Lásd részletesebben az alábbi forrásokban: Hack, 2011, 43.; Badó – Bóka, 2003.

- a. téves felismerésre bemutatások^[4] mint leggyakoribb esetek,^[5]
- b. rendőrhatalósági nyomozási hibák, (pl. igazoltatási, szemlélés hibák, befolyásolások,^[6] anyagmaradvány-szennyeződések /cross- vagy carry-over, -contamination/ nyom egyediségi pontok rombolása),
- c. rendőrhatalósági, nyomozási jogszabálysértések,
- d. ügyészi hibák^[7] (például bizonyítékok kirekesztésének elmulasztása),
- e. szakértői vélemények hibái (megalapozatlan, szakmailag téves),^[8]
- f. más bűnelkövetők, börtönügynökök, informátorok téves tanúvallomásai, jelentései,
- g. hibás, gyenge védőügyvédi tevékenység,
- h. hamis beismerő vallomás,
- i. téves közvetett bizonyítékok.

A második vizsgálat 205 konkrét esetet dolgozott fel, a hibaokok a következők voltak:^[9]

- a. téves felismerési azonosítások (misidentification by a witness)^[10] 52,3%
- b. téves vallomás (false testimony) 11%
- c. a hatóságok gondatlanságai (negligence of officials) 9,9%
- d. „kényszerített” beismerés (forced confession) 8,4%
- e. koholás („framing”) 4,2%
- f. rendőri téves vallomás (false testimony by an official-police) 2,6%
- g. szakértői tévedés, hiba (expert error) 1,6%

[4] Spinney vizsgálatában 75%-ot tettek ki a téves felismerésre bemutatások (Spinney, 2008, 442-444.).

[5] Egy negyedik amerikai kutatás eredménye szerint a téves ítélettel végződő esetek 77 %-ában játszottak közre a szemtanúk tévedései. Lásd: Collins - Jarvis, 2008.

[6] A szemtanú, aki érzi annak a nyomását, hogy mondania kell valamit, valószínű, hogy az emlékezetét a feltevéshez igazítja, különösen akkor, ha az elmélet széles körben közzétett és láthatólag ésszerű is (Swanson - Chamelin - Territo, 1981, 83-95.).

[7] Az angol (walesi) irodalomban találkozunk a „prosecutor’s fallacy”, az „ügyészi tévesztés” esetével is, ami mögött a bizonyítékok (valószínűségének) helytelen értékelése húzódik meg. (Kont-rapárja is van, mégpedig az informális „defence fallacy”, amikor a védelem tévesen értékeli (a terhelt javára) a bizonyítékok valószínűségét, elmulasztja minden bizonyíték számbavételét). Lásd: Fraser - Williams, 2009, 627. 638.

[8] A hírhedtté vált Hitler-naplós csalásban a londoni The Sunday Times - mielőtt átvette volna közlésre az állítólagos naplókat a német Spiegeltől - két igazságügyi írásszakértővel is összehasonlító vizsgálatot végeztetett, és mindketten (tévesen) autentikusnak találták, azonosságot állapítottak meg a beszerzett mintákkal. (Később az anyagmaradvány-vizsgálatok (tinta, papír) mutatták ki a hamisítást (Moore, 2004, 55.).

Az egyik amerikai ügyben a kirendelt grafológus szakértő azt állította egy inkriminált levél írójáról, hogy „francia, középosztálybeli és fiatal”. Amikor az illetőt a tanúk padjára szólították, kiderült róla, hogy örmény apa Angliában született és amerikai iskolát végzett fia, és jóval az ötven fölött van. Lásd erről a téves szakvéleményről: Hall, 2005, 114.

[9] Huff - Rattner - Sagarin, 1966, 62.

[10] Az USA-ban már 1965-ben külön 231 oldalas kötet jelent a tanúk téves azonosításával kapcsolatban, ahol esetek tömkelegét hivatkozta a szerző, illetve világít rá az okokra, körülményekre. (Köztük van Sacco és Vanzetti ügye is). Lásd: Wall, 1965.

Végül a harmadik vizsgálatban 86 ügyet tekintettek át, és az alábbi tévedési faktorokat (causative factors of miscarriages of justice) jelölték meg:^[11]

- a. téves felismerési azonosítások (misidentification by a witness) 71%
- b. tudományos teszt hibák (errors in forensic science tests) 63%
- c. rendőri hibák (police errors) 44%
- d. ügyészségi hibák (prosecution errors) 28%
- e. téves-hibás szakértői vélemények (false/erroneous expert opinions) 27%
- f. nem korrekt informátori jelentések (dishonest informers) 19%
- g. hozzá nem értő védők (incompetent defence counsels) 19%
- h. téves tanúvallomások (false witness testimony) 17%
- i. hamis beismerés (false confession) 17%

A fenti triászból és a mögötte álló kutatásokból kiviláglik, hogy a témaválasztásom nem véletlen. Tudatosan kutatom évtized óta a felismerések szabályait, metodikáját, mert napnál világosabb, hogy a legsúlyosabb jogi tévedések, hibás büntető ítéletek mögött gyakran „alattomosan” megbúvik az elhibázott felismerés. Ezt észlelték az Innocence Project munkatársai, egyes elméleti kutatók is, ezért jogi, kriminalisztikai, pszichológiai ajánlásokat fogalmaztak (és fogalmaznak) meg szövetségi szinten, amelyet az egyes államok javarésze befogadott, illetve befogadásuk (szabályként, előírásként megjelenése) folyamatban van. Néhány figyelemre méltó ajánlást emelek ki ehelyütt:

- a. vakpróbák alkalmazása;
- b. a sorban állók saját bemutatkozásának megengedése;
- c. kép- és hangrögzítő technikák alkalmazása mind a megelőző kihallgatásoknál, mind a felismerési cselekményeknél;
- d. nyomozók, ügyészek, bírák kriminalisztikai oktatása;
- e. a „statiszták” kiválasztásánál fokozott gondossággal, „fair” módon kell eljárni, értve ez alatt, hogy semmilyen alapvető eltérés nem lehet a (potenciális) gyanúsított és közöttük (nemre, rasszra, hajviseletre, ruházatra, testalkatra, szőrzetre);
- f. lehetőleg a (potenciális) gyanúsított jogi képviselője (védője) is legyen jelen a lineup cselekményen;
- g. a szimultán (egyidőben jelen levő személyek, tárgyak) mellett engedett a szekvenciális, vagyis egyenkénti bemutatás is;
- h. a tanú szavahihetőségére alkalmazható a minden gyanú fölött álló emberekből álló „üres” sorfal (culprit-absent lineup);

[11] Saks – Koehler, 2005, 892.

- i. a hatósági elfogultság kivédésére szolgál a „vak” végrehajtás (blind lineup), amelyben az ügyet nem ismerő személy a levezető, amiről tájékoztatni is kell a felismerőt;
- j. az Igazságügyi Minisztérium egyik munkacsoportja (DJTWG) által kiadott ajánlás legalább ötfős sorfalat javasol élő szereplők esetén;^[12]
- k. kövessék a hatóságok az „egy sorfal – egy gyanúsított” elvét, vagyis csak egy potenciális gyanúsított lehet az aktuális sorban;
- l. feltétlenül közölni kell a felismerővel: nem biztos, hogy a sorban van az elkövető, és nem fog visszajelzést kapni arról, hogy „helyes” volt-e a választása – ha egyáltalán választ;
- m. azt is közölni kell vele, hogy a nyomozás akkor is folytatódni fog, ha nem választ ki senkit, ezért nem muszáj mindenképpen kiválasztania valakit;
- n. fényképes felismerésnél pedig azt is el kell mondani a felismerőnek, hogy idő elteltével az elkövető külseje (hajszíne, hajhossza, hajformája, arcszöze, bőre) változhat, illetve a fényképeken kissé máshogy nézhet ki;
- o. a bemutatott fényképek nagysága egyforma legyen, a bemutatásuk sorrendje pedig véletlenszerű (és lehetőleg ne az első legyen a gyanúsítotté);
- p. főleg gyermek tanúknál megengedett a show-up metodika, amikor a helyszínen vagy a rendőrségen megmutatják neki a gyorsan előállított potenciális terhelteket – „vatta” emberek nélkül;
- q. a bíróságokon kétlépcsős tesztet célszerű alkalmazni a felismerési megbízhatóság (reliability) ellenőrzésére: elsőként, hogy figyelembe vehető-e bizonyítékként az elvégzett azonosítás, második körben pedig, hogy vezethetett-e a végrehajtási metódus téves azonosításhoz.^[13]

III. EGYESÜLT KIRÁLYSÁG (UK)

Második angolszász országgént azért is ide kívánczik az Egyesült Királyság, mivel kutatásom szerint modern kriminalisztikai módszerként a Scotland Yard felügyelői alkalmazták elsőként a felismerési eljárást. A XIX. század végén úgy ítélték meg, hogy ha a (potenciális) gyanúsítottat nyolc, egymáshoz – és a gyanúsítottához – hasonló külsejű, korú, termetű, ám legjobb tudomásuk szerint vétlen ember közé állítják sorfalba, majd ezt követően megkérlik a szemtanút, hogy válassza ki az elkövetőt, az sokkal nagyobb bizonyító erővel hat a bíró szemében, mint ha csak magát a gyanúsítottat viszik a szemtanú elé, és

[12] Well – Lindsay, 1985, 556-564.

[13] Az ún. Manson-kritériumokról lásd részletesebben: Kollár, 2013, 94-109.; Wells – Quinlivan, 2009.

megkérdézik, hogy ő volt-e az, vagy sem. A módszer arra is jó volt, hogy^[14] ha netán egy gyanún kívüli embert választott a felismerő, akkor elvesztette hitelességét, és megkérdőjelezte vallomásának többi részét is, hiszen emlékezete nem volt megbízható.

Az amerikai lineup itt (Angliában, Walesben, Észak-Írországbán) identity parade (alkalmanként „identification parade”) néven ismert és alkalmazott bizonyítási forma.

Az 1984-es Police and Criminal Evidence Act (PACE), azon belül a Code of Practice for the Identification of Persons by Police Officers (Code D) fejezet követelményeket fogalmaz meg a due process (a tisztességes) eljárás érdekében. A számunkra is tanulságosnak tűnőkből bemutatok egy sorozatot:

- a. A felismertetéshez szükséges egy szemtanú, aki azonosítani tudja állítása szerint az elkövetőt, és akinél a hatóság is úgy véli, hogy arra képes, valamint nincs kizáró körülmény.
- b. A lefolytatás előtt a gyanúsított jogi képviselőjének át kell adni a tanú vagy sértett által adott szeméyleírást.
- c. Amikor a gyanúsított a sorakoztatás helyszínére érkezik, fel kell tenni neki a kérdést, hogy tiltakozik-e a folyamat ellen, vagy hajlandó együttműködni? Ekkor a jogi képviselő (védőügyvéd) tanácsait meghallgathatja, azokat megfontolhatja. Amennyiben - nyomós indokkal - tiltakozik, lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy ezen indokok megszűnjenek. Ha nem lehet őket megszüntetni, akkor a tiltakozás okát rögzíteni kell.
- d. Kötelező a gyanúsított számára lehetőséget biztosítani ügyvéddel vagy ismerőssel való konzultációra.
- e. Közvetlenül a bemutatás előtt tájékoztatni kell a gyanúsítottat a lefolytatás menetéről.
- f. A felismerési felsorakoztatás (a „parádé”) egy egyszerű szobában, vagy egy egyoldalúan sötétített üveggel rendelkező szobában történhet.
- g. A helyiségből minden illetéktelennek távoznia kell, csak a résztvevő érintettek maradhatnak benn.
- gy. A felismerésre bemutatáson a gyanúsítotton kívül nyolc másik (hasonló magasságú, kinézetű, szőrzetű) személyt kell bemutatni, és főszebály szerint egyszerre egy gyanúsított lehet a sorban.
- h. Ez alól kivétel az az eset, ahol két gyanúsított megjelenése kifejezetten hasonlít, ebben az esetben rajtuk kívül 12 másik személyt kell bemutatni, és mindkettő egyszerre vehet részt a folyamatban.
- i. Kettőnél több gyanúsított sosem szerepelhet ugyanazon sorakoztatásban.

[14] Az első angol rendőrségi törvény, a Police Act 1909-ben jelent meg, az első detektívtréningeket az országban 1916 körül, az első detektív konferenciát pedig 1925-ben tartották. Az első figyelemre méltó nyomozási kézikönyvet két Derbyshire-ban dolgozó rendőrtiszt produkálta, nevezetesen Else és Garrow. Lásd: Else - Garrow, 1934.

- j. Ha a gyanúsított valamilyen ismertetőjeggyel rendelkezik (pl. tetoválás, sebhely az arcon) a rendőrség lépéseket tehet ezen jegyek elfedésére a bemutatás idejére.
- k. Amennyiben több, egy csoportot alkotó gyanúsítottat kíván azonosítani a rendőrség, külön „identification parade” tartandó minden személy esetén, kivéve az i) pontban említett, különös hasonlóságon alapuló esetet, ahol két személy egy bemutatás alá vonható.
- l. A gyanúsított kiválaszthatja a saját helyét a sorban, de más módon nem avatkozhat bele a folyamatba.
- ly. Ha több tanú vagy sértett azonosít, akkor minden új felismerő bejövetele előtt helyet változtathatnak a sorban állók.
- m. Egyszerre egy tanút/sértettet lehet az azonosító helységbe hívni, akit figyelmeztetni kell rá: lehet, hogy nincs a sorban az elkövető, illetve arra is, hogy ha nem tud azonosítani egy személyt sem, akkor azt is el kell mondania.
- n. A döntés előtt minden sorban állót legalább kétszer alaposan meg kell néznie a tanúnak. Amennyiben a végrehajtó rendőr meggyőződött arról, hogy a tanú így tett, fel kell tennie a kérdést: tud-e valakit azonosítani?
- o. Az azonosító kérheti, hogy a sorban állók beszéljenek (ismételjenek meg mondatokat, amelyet a sértett a helyszínen hallott), vegyenek fel speciális pózokat, vagy tegyenek meghatározott mozdulatokat. Ilyenkor emlékeztetni kell a felismerőt, hogy az azonosítás elsősorban a megjelenés alapján történő felismerést célozza. Csakis ez után kell felszólítani a sorban állókat, hogy tegyenek eleget a kérésnek.
- p. A tanú azt is kérheti, hogy a fent említett ismertetőjegyek (tetoválások, sebhelyek) helyét lássa. Ebben az esetben az elfedett tetoválást láthatóvá kell tenni, a kalapot le kell venni stb., tehát fel kell fedni ezen jegyeket a tanú előtt.
- q. Amikor az azonosítás megtörtént, a gyanúsítottat és a jogi képviselőt erről tájékoztatni kell, és ha a tanú kéri, másodszer is megfigyelheti a személyt a megerősítésért.
- r. A felismertetés előtt biztosítani kell, hogy több tanú esetén az azonosítók ne beszélhessenek egymással a felsorakozott személyekről, lehetőség szerint semmi másról sem. A parádé előtt nem is láthatják a sorban állókat, nem beszélhetnek velük sem előtte, sem utána. Egyikük sem tehet semmiféle megjegyzést valamely résztvevőre. Semmilyen képpel, videóval vagy más eszközzel nem befolyásolhatják a hatósági személyek az azonosító személyt.
- s. Az eljárást lebonyolító hatósági személy nem szólhat bele a tanú vagy sértett általi azonosításba, nem mondhat semmit az előző tanú választásáról vagy azonosításáról.
- sz. Ha bárkit távozásra kérnek az eljárás alatt, azt rögzíteni kell. A résztvevők neveiről is szükséges egy listát készíteni. Amennyiben elítélt is részt vesz a folyamatban, ezt a speciális körülményt is rögzíteni kell.
- t. Amennyiben a bemutatás résztvevője büntetésvégrehajtási intézményben tartózkodik, és ellene nem szól más, az eljárás lefolytatásáig távozhat onnan.

- ty. Ha a felismertetést a büntetésvégrehajtási intézményben végzik, akkor más elítéltek is részt vehetnek a sorakoztatásban. Ekkor mindenki viselheti a börtönben szokásos, egységes ruházatot, vagy ha nem jelent veszélyt, civilek is alkalmazhatók, ekkor a gyanúsítottak is normális civil ruhát kell viselnie.
- u. Fényképezésben egyszerre egy szemtanú vehet részt, akinek 12 képet kötelesek mutatni a hatóságok.
- v. Itt is fel kell hívni a sértett vagy tanú figyelmét, hogy az elkövető lehet, hogy egyik képen sem szerepel.
- w. Ha a szemtanú egyértelműen kiválaszt egy személyt a képekről, állítja, hogy ő az elkövető és más körülmény nem utal arra, hogy az említett személyt kizárhatják a gyanúsítottak közül, akkor több szemtanú bevonására, az eljárás ezen szakaszában nincs szükség.
- x. Ezután következhet a videós vagy személyes felismertetés, de csak akkor, ha az elkövető személye nem teljesen bizonyított.
- y. A bemutatás végeztével minden további cselekmény a gyanúsított és a jogi vagy törvényes képviselője jelenlétében kell, hogy történjen.
- z. Amikor minden tanú távozott, a gyanúsítottak fel kell tenni a kérdést: van-e bármilyen hozzáfűzni valója a történetekhez?
- zs. Általában videofelvételt kell készíteni a felismerési eljárásról, amelyet a gyanúsított vagy jogi képviselője számára bármikor biztosítani kell, ha kéri.

A bírósági értékelés körében egy vezérelvet hangsúlyozok ki: az ún. „Turnbull Guidelínes”-t, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy sokszor tévesen azonosíthat valamely szemtanú egy gyanúsítottat. Az is könnyen előfordulhat, hogy több tanú téved egyszerre, tehát, ha a vád teljes egészében az azonosításon alapul, a bírónak figyelmeztetnie kell az esküdtszékét, hogy eszerint tegyenek fel maguknak kérdéseket, mint például: Meddig figyelte a gyanúsítottat a tanú? Milyen távolságból? Milyen fényben? – ezzel is segítve a perbeli tisztánlátást. Pontos meghatározást, értelmezést is ad a bíró a részletekkel kapcsolatban, amit ilyen esetben tüzetesen körül kell járnia, alaposan meg kell fontolnia az esküdteknek.

IV. KANADA

A szintén precedensekre épülő common law jogrendszerű Kanadából is feltárok olyan lineup ajánlásokat, amelyeken érdemes elgondolkodnunk:

- a. A felismerővel együtt jelen lévő nyomozónak semmit sem kell tudnia az esetről, és nem kellene tudnia, hogy a gyanúsított a sorban összegyűlt személyek között van-e.
- b. A nyomozónak közölnie is kell a tanúval, hogy nem tudja, vajon a gyanúsított a sorban van-e, illetve ha közöttük van, akkor melyik ő.
- c. Mindent, ami a tanúteremben történik, rögzíteni kell hangfelvételen, ám még jobb, ha videofelvétel készül róla. (Semmilyen szuggesztívó nem érheti a felismerőt.)

- d. Mindent, amit a felismerő nyilatkozik a végrehajtás során, fel kell jegyezni, majd alá kell íratni vele.
- e. A felismerés előtt és után a tanút fogadni kell, illetve ki kell kísérni a rendőrségről, hogy semmilyen befolyás ne érje, különösen az ügyben részt vevő nyomozók részéről.
- f. A felállásra összegyűjtött személyek megjelenésének (külső testalkatának, ruházatának, szőrzetének) a lehető legpontosabban meg kell egyeznie (erőteljesen hasonlítania kell legalább) azzal a leírással, amelyet a szemtanúk az esemény idején láttak.
- g. A lineup processus végén, ha azonosítottak egy személyt, meg kell kérdezni a tanút, hogy biztosan azonosította-e a megfelelő személyt. A kérdést és a választ mind szó szerint fel kell jegyezni, majd a tanúnak alá kell írnia.
- h. Legalább 10 főt kell összeállítani a bemutatásra. Minél nagyobb az összegyűjtött személyek száma, annál kisebb a téves azonosítás kockázata.
- i. Fényképes felismerésnél legalább 10 személy portréjának szerepelnie kell a sorozatban.
- j. A lefényképezett személyek megjelenésének a lehető legpontosabban meg kell egyeznie a szemtanúk leírásával. Ha ez nem lehetséges, amennyire lehet, hasonlítaniuk kell a gyanúsítottra.
- k. Mindent videóra vagy hangfelvételre kell felvenni attól az időponttól kezdve, amikor a végrehajtó nyomozó találkozik a tanúval, egészen a processzus végéig.
- l. Olyan detektívnek kell ezt is végeznie, aki nem tudja, ki a gyanúsított, és nem is vesz részt a nyomozásban.
- m. Fényképes felismerésnél is el kell mondania a levezénylőnek, hogy nem tudja, ki a gyanúsított, és azzal sincs tisztában, hogy a gyanúsított fényképe szerepel-e a fotósorozatban.
- n. Mielőtt a felismerőnek szemléltetné a képeket, a nyomozónak tájékoztatnia kell őt arról, hogy ugyanolyan fontos egy ártatlan ember felmentése, mint a gyanúsított azonosítása.
- o. A fotókat minden tanúnak külön-külön meg kell megmutatni – mégpedig sorrendben és nem egyszerre.
- p. A hang- és videofelvétel mellett egy űrlapot is ki kell tölteni az eseményről, a megállapításokról, nyilatkozatokról, észrevételekről, amelyet a tanú és a végrehajtó személy is aláír.
- q. A bemutatás után a rendőröknek nem szabad beszélniük a szemtanúkkal a személyazonosságukról. (Hogy elkerüljék az esetleges kétségbevonást, félelemkeltést.) A levezető (vagy bármely más nyomozó) semmilyen körülmények között nem mondhatja a tanúnak, hogy tévedett.
- r. A szemtanúk által szolgáltatott bizonyítékok fontossága és a bizonyítékok meghamisításának kockázata miatt olyan javaslat is van, hogy a bűncselekmény kivizsgálásától (nyomozásától) eltérő rendőrség hallgassa ki a felismerő tanúkat és folytassa le a felismerési eljárást.

V. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK, ÜZENETEK

Mielőtt megjelölöm a fentiekből eredő konklúziókat, fejlesztési javaslataimat, csak emlékeztetőül citálom a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban Be.) lényegi felismerési szabályait. Ezek konkrétan:

210. § (1) A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság felismerésre bemutatást rendel el és tart, ha az személy vagy tárgy felismerése céljából szükséges. A terheltnek vagy a tanúnak felismerésre legalább három személyt vagy tárgyat kell bemutatni. A terheltnek vagy a tanúnak – ha más lehetőség nem áll rendelkezésre – felismerésre személy vagy tárgy kép-, hang vagy kép- és hangfelvételen is bemutatható.

(2) A felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen kapcsolata van vele, milyen ismertetőjegyeiről tud.

(3) Személyek bemutatása esetén az ügytől független és a felismerést végző által nem ismert, továbbá a kérdéses személlyel a felismerést végző által megjelölt fő ismertetőjegyekben megegyező tulajdonságú – így különösen vele azonos nemű, hasonló korú, testalkatú, bőrszínű, ápoltságú és öltözetű – személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani. Tárgyak bemutatása esetén a kérdéses tárgyat hasonló tárgyak között kell elhelyezni. A kérdéses személynek vagy tárgynak a csoporton belüli elhelyezkedése a többitől jelentősen nem térhet el, és nem lehet feltűnő.

(4) A bemutatást több felismerő személy esetében is külön-külön, egymás távollétében kell végezni.

(5) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetve ne észlelhesse. Ha a tanú személyes adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.

213. § (1) A bizonyítási kísérletre és a felismerésre bemutatásra a szemle szabályait értelemszerűen alkalmazni kell.

(2) A bíróság és az ügyészség a szemle, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás lefolytatásához a nyomozó hatóságot is igénybe veheti.

(3) A terhelt, a tanú, a sértett és más személy – így különösen, aki a szemle tárgya felett rendelkezik, vagy azt birtokolja – a szemlének, a bizonyítási kísérletnek és a felismerésre bemutatásnak köteles magát alávetni, a birtokában lévő tárgyat a szemle, a bizonyítási kísérlet, illetve a felismerésre bemutatás céljából köteles rendelkezésre bocsátani. E kötelezettségek teljesítésére a terhelt kényszeríthető, a sértett, a tanú és más személy kényszeríthető, illetve rendbírsággal sújtható.

(4) A szemléről, a bizonyítási kísérletről és a felismerésre bemutatásról - lehetőség szerint - kép- és hangfelvételt kell készíteni.

A. Annak ellenére, hogy az eddigi legrészletesebb (Be.) törvényi szabályozást olvashatjuk a külön nevesített felismerésről, mégsem mondja ki azt, hogy lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést.

- B. Szintén de lege ferenda javaslatként vetem fel, hogy azt is célszerű lenne rögzíteni a törvényi megfogalmazásban, hogy a felismertetést végzőnek fel kell hívnia a felismerő figyelmét a következőkre (ki kell oktatnia):
- a. nem biztos, hogy az elkövető a felismerendő személyek között van;
  - b. nem kötelessége a választás (a mindenáron kiválasztás);
  - c. akkor is folytatódik a nyomozás, ha nem választ ki senkit;
  - d. nem fog visszajelzést kapni arról, hogy „helyes” volt-e a választása – ha egyáltalán választ;
  - e. tárgyak, fényképek felismertetése esetében is alkalmazandó figyelmeztetéseknek kell lennie az a-e) pontban foglaltaknak, valamint annak, hogy idő elteltével az elkövető külseje (hajszíne, hajhossza, hajformája, arcszövege, bőre) változhat, illetve a fényképeken kissé máshogy nézhet ki.
- C. Felfogásom szerint a „felismerésre” és a „bemutatás” szó is (egyenként és együtt is) arra sarkallja az egyébként a hatóságnak is sokszor megfelelően kívánó felismerőt, leggyakrabban a bűncselekmény sértett tanúját, hogy a bemutatott személyek (tárgyak, hangok, stb.) közül válasszon. Hogy mindenképpen válasszon, hogy mindenképpen valakit felismerjen. A megfélemlési kényszer pedig azzal a hibás következménnyel járhat, hogy akkor is választ a felismerő, amikor nem is biztos benne, amikor csak hasonlóságot érzékelt, vagy egyszerűen csak a külső jelekből arra következtet, hogy felismerni véli a valós elkövetőt. Tévedése azonban akár justizmordhoz is vezethet, mivel a kiválasztását cáfolni elméletileg is nehéz, a gyakorlatban pedig szinte lehetetlen, ha nincs a kiválasztottnak érdemi alibi igazolása. Ezért – a bizonyítási kísérlet mintájára – helyesebb lenne „felismerési kísérlet”-ről beszélni, vagyis a felismerés megkísérléséről, semmint bemutatásról.
- D. A krimináltaktika körében érdemes lenne megfontolni az újdonságnak számító ún. ökológiai felismerési metódust. Lényege szerint abban különbözik a hagyományos eljárástól, hogy a tanút – többé-kevésbé véletlenszerűen – a természetes környezetben tartózkodó terhelt mellett vezetik végig. Ilyenkor megkérlik az esetlegesen azonosítandó célszemélyt, hogy egy olyan helyen tartózkodjon, ahol több ember van jelen, pl. egy áruházban, forgalmas utcán. Ott a tanút azzal a szándékkal kísérik, hogy próbálja felismerni, kiválasztani az általa korábban látott tettetést. Azt, hogy az összehasonlításra szolgáló személyeket nem célzottan választják, általában kiegyenlíti a jelenlévők nagy száma és változatossága. Ám lehetséges az is, hogy a járőreket célzottan, összehasonlításra kijelölt személyekkel „gazdagítja” a hatóság. Ennek a módszernek az az előnye, hogy fesztelenebb, oldottabb, mint a klasszikus felismerésre bemutatás, minimálisra csökken a veszélye, hogy a célszemély – belső feszültsége, vagy az összehasonlításra kijelölt („vatta”) személyek önkéntelenül is rá irányuló figyelme miatt – kitűnjön a csoportból.^[15]

[15] Lásd erről részletesebben: Lindsay – Wells, 1985, 556-564.; Levi, 2002; Schäfer, 2001, 797-798.

- E. Úgyszintén krimináltaktikai, befolyást megelőző – angolszász mintájú megoldási – javaslatként vetek fel egy, a gyakorlatban is megvalósítható metódust. Ennek során az ügyet ismerő kriminalisták helyett az ügyel eddig nem foglalkozott, úgynevezett „vak” végrehajtókat vetnek be. Itt olyan bűnüldöző (rendőrségi, vámnyomozói, ügyészségi) alkalmazottakról van szó, akik nem ismerik az adott ügyben a (potenciális) gyanúsított személyét, vagyis nem tudják még tudatalattijukban sem, hogy kire irányul a verzió. Magát a sorfalat a gyanúsítottat és az ügyet ismerő kriminalisták állítják össze. Ám szerepük itt egyelőre megáll, kilépnek a processzusból. Átveszi az ügybefolyástól mentes alkalmazott, akinek közölnie is kell ezt a tényt a felismerővel. Mármint, hogy ő csak a felismertetést végzi, és az ügyet nem ismeri, mint ahogya résztvevőket sem. Mindezek után lefolytatja – mégpedig kimérten, távolságtartóan, befolyásmentesen, mivel nem is tudja, nem is sejti kire-mire-miért kellene befolyást fókuszálni – a felismerési kísérletet a taktikai-technikai ajánlásoknak megfelelően szervezve, rögzítve. Majd az „eredményt” tartalmazó jegyzőkönyvet átadja a kriminalistáknak. Mivel nincs adata az előzményekről, így nem nehéz teljesíteni a „beugrónak” azt az ajánlást sem, hogy a felismerőknek nem árulhat el semmit, sem megerősítést, sem gyengítést, sem szóban, sem mozdulattal vagy bármiféle meta-kommunikációval. És ezt nem teheti a felismertetés után sem, mint ahogyan nem teheti az ügyet ismerő nyomozók sem.
- F. A felismerést végzőnek törekedni kell a minél kevesebb kommunikációra a bemutatás alatt. Az instrukciónak pedig rövidnek, érthetőnek és pontosnak kell lenni.
- G. A lefolytatás előtt a (potenciális) gyanúsított jogi képviselőjének (védőjének) célszerű át adni a tanú vagy sértett által adott személyleírást. Ezáltal lehetősége van a kirívóan eltérő, szuggesztív beállítást észrevételezni, szükség esetén panaszolni.
- G. Taktikai jelentősége lehet annak pontos említése és korrekt rögzítése, hogy a felismerő tanú milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy közül kiben ismerte fel azt, akita a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételtlen, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan.
- H. Egyetértve Katona Géza ajánlásával a bizonytalan vagy aggályos személyfelismerés esetén az ugyanazon személy más csoportosítása alapján történő ismétlésnek nincs veleje, ehelyett az angolszász „üres” figura kívánatos. Ekkor a csoportba be sem állítják a (potenciális) gyanúsítottat, (csak minden gyanú fölött álló egyéneket), és így kérik fel azonosításra a tanút.^[16]
- I. Fontos előzetesen ellenőrizendő kritérium, hogy a sorban álló személyek közül egyik se legyen a felismerő (leggyakrabban a sértett) ismerőse.

[16] Katona, 1990, 143-169.

- J. Közvetlenül a bemutatás után a felismerőnek (gyakran a szemtanúnak) lehetőségét kell biztosítani, hogy saját szavaival fejthesse ki mondanóját az azonosításról.
- K. Semmilyen százalékos mértéket megjelölő felismertetésnek nincsen helye, különösen nincs a felismerési kísérlet értékelésénél. Nem lehet szó azonosításról még akkor sem, ha hasonlósági százalékokat jelöl meg maga a felismerő.
- L. Különösen akkor, ha (részben) funkcionális tulajdonságok (pl. járás, futás, beszéd, hang) alapján történik a személykiválasztás, célszerű a fényképezésnél sokkal modernebb technikai eszközöket (pl. videót, digitális kamerát) alkalmazni.

VI. SOMMÁZAT

Abban reménykedhetünk, hogy jogállami körülmények között van érdemi befolyása, hatása a jogelmélet által felvetett javító javaslatoknak a jogalkotásra és a jogalkalmazásra. Ha nem is azonnal, de évek múltán elérhetjük, hogy az Achilles-sarokként megjelenő felismerési kísérlet mind jogszabályi, mind végrehajtási szintén a helyén lesz, és nem ad alapot téves bírósági döntésekhez, („jogi halálhoz”) az igazságszolgáltatás tévútjaihoz, ahogyan az angolszászok megfogalmazzák: a miscarriages of justice-hoz.

IRODALOMJEGYZÉK

- Badó Attila – Bóka János (2003): *Ártatlanul halálra ítélték*. Nyitott könyv, Budapest.
- Collins, J. – Jarvis, J. (2008): *The Wrongful Conviction of Forensic Science. Crime Lab Report*. (Elérhető: http://www.crimelabreport.com/library/pdf/wrongful_conviction.pdf. Letöltés ideje: 2013. július 27.).
- Department of Justice Technical Working Group for Eyewitness Evidence 1999., V. fejezet 4. pont. (Elérhető: <https://www.ncjrs.gov/txtfiles1/nij/178240.txt>. Letöltés ideje: 2021. február 22.).
- Else, W. M. – Garrow, J. M. (1934): *The Detection of Crime*. Police Journal, London,
- Fenyvesi Csaba (2014): *A kriminalisztika tendenciái*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Fraser, J. – Williams, R. (eds) (2009): *Handbook of Forensic Science*. Willian, Cullompton, Devon.
- Hack Péter (2011): Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fenyvesi Csaba (szerk.) (2011): *A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete*. MBT, Budapest-Debrecen-Pécs.
- Hall, A. (2005): *A bűnüldözés nagy pillanatai*. Zrínyi Kiadó, Budapest. (Elérhető: <http://www.innocenceproject.org>. (Letöltés ideje: 2021. február 1.).
- Huff, C. R. – Rattner, A. – Sagarin, E. (1966): *Convicted But Innocent. Wrongful Conviction and Public Policy*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Kollár Balázs (2013): A felismerésre bemutatás elmélete és gyakorlata Amerikában. In: *Belügyi Szemle*. 2013/10. sz.

- Moore, P. (2004): *Forensics handbook*. Nobles and Barnes, New York.
- Roberts, S. (2003): Unsafe convictions. Defining and compensating miscarriages of Justice. In: *Modern Law Review*. 2003/3. 441-454.
- Saks, M. J - Koehler, J. J. (2005): The Coming Paradigm Shift in Forensic Identification Science. In: *Science*. Vol. 309, No. 5736.
- Spinney, L (2008): Line-ups on trial. In. *Nature*. 2008/453. 7179.
- Swanson, R. - Chamelin, N. C. - Territo, L. (1981): *Criminal Investigation*. Random House, New York.
- Wall, P. M. (1965): *Eye-Witness Identification in Criminal Cases*. Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illinois, USA.
- Wells, G L. - Quinlivan, D. S. (2009): Suggestive Eyewitness Identification Procedures and the Supreme Court's Reliability Test in Light of Eyewitness Science: 30 Years Later. In: *Law And Human Behavior*. 33(1).
- Wells, G L. - Lindsay, R. (1985): Improving Eyewitness identifications from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation. In: *Journal of Applied Psychology*. Vol.70 (3).

Halász Géza, Escher nyomtat